

Waarlijk opgewekt en verschenen!

... en dezen zeiden: De Heer is waarlijk opgewekt en is aan Simon verschenen.

Lukas 24: 34

Waarlijk (in het Grieks: *ontoos*) staat hier en dat heeft veel te betekenen. Voor degenen die op die avond bij elkaar zijn, is dit *waarlijk* de grote vooronderstelling, het fundament, het *a priori* van hun hele verdere bestaan geworden. Het begint met de elven, die met nog enkele anderen bij elkaar zijn. Ze zijn vervuld van de dingen die ze hebben meege-maakt. Zodra de Emmaüsgangers binnenkomen, jubelen zij hun al toe: *De Heer is waarlijk opgestaan en Hij is aan Simon verschenen*. De Emmaüsgangers krijgen de kans niet om zelf iets te zeggen, terwijl het nieuws dat zij komen brengen toch op hun tong brandt.

Kennelijk is Simon van de aanwezigen de eerste getuige geweest. Als de Emmaüsgangers horen van zijn ontmoeting met de Heer, vallen ze in alsof het een koor betrof en vertellen wat hun overkwam.

Er zijn overeenkomsten met wat Simon te beurt is gevallen, en toch is het anders. Zij waren niet op weg naar het graf of iets dergelijks. Midden in hun bestaan, terwijl ze onderweg waren, ontmoetten ze de Heer. Het was iets waar ze in de verste verte niet op rekenden. Ze werden getroffen door wat Hij zei en deed, terwijl ze eerst in de veronderstelling waren, dat Hij een vreemdeling was. Ze spraken met Hem over wat hen zo zwaar op het hart lag en Hij begon daarop de Schriften uit te leggen. Toen brak er iets van herkenning door, maar het was maar iets. Die stem, die uitleg! Hun harten begonnen te leven. Ze waren brandend en bij de intimiteit van de maaltijd, zo vertellen ze, herkenden ze Hem, waarna Hij verdween.

Deze twee groepen, die van de discipelen en die van de Emmaüsgangers zijn na dit relaas één van geest in gemeenschappelijke jubel en blijdschap, opwinding en enthousiasme. Ze zijn dit rond het centrale gebeuren, dat hier heel kort en krachtig onder woorden wordt gebracht: *De Heer is waarlijk opgestaan*.

Tot op de dag van vandaag omvatten die paar woorden de grondgebeurtenis waarop de Kerk rust. Eigenlijk ontstaat hier de Kerk van Christus. Hoe het kerkelijk leven zich manifesteert op aarde, kun je in deze passage lezen. Hoe is dat? De Kerk leeft in de wereld met een weliswaar ongreepbaar, maar reëel centrum: de aanwezigheid van degene, die is opgestaan. Het is ongreepbaar, zoals bij de Emmaüsgangers, en toch werkelijk. Op dit laatste ligt de nadruk, zoals hier in deze tekst: op het waarlijk, *ontoos*. Een dergelijk centraal punt: *De Heer is waarlijk opgestaan*

Inhoud

Meditatie 65
Dr. W. Aalders/ dr. H. Klink

Bij de val van het kabinet Rutte 66
Dr. H. Klink, Hoornaar

Om de ziel van het kind 69
Dr. B.J. Spruyt, Gouda

Drie vrouwen uit de kring rond Kohlbrugge (VII) 70
Drs. M. den Admirant, sGravenhage

Een uniek dagboek 71
Dr. J.G. Barnhoorn, Nunspeet

Drs. L.J. Geluk onderscheiden tot Ridder in de orde van Oranje-Nassau

Op vrijdagmorgen 27 april 2012 heeft de Rotterdamse burgemeester ing. A. Aboutaleb de versierselen behorend bij de Koninklijke onderscheiding tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau, uitgereikt aan ds. L.J. Geluk, emerituspredikant te Rotterdam. De Koninklijke onderscheiding is hem toegekend met name op grond van het vrijwilligerswerk van dominee Geluk als voorzitter ten behoeve van het College van Kerkrentmeesters van de Hervormde Gemeente Rotterdam, zijn voorzitterschap van de Stichting Vrienden van dr. H.F. Kohlbrugge en dat van de vereniging Protestant Nederland.

We feliciteren ds. Geluk (en zijn vrouw en kinderen) van harte met deze onderscheiding. In het volgende nummer komen we hierop terug.

kent alleen het christendom.

Hoe leef je nu als christen met zo'n ongrijpbaar, maar reëel middelpunt van het *waarlijk, ontoos*? In een preek van John Henry Newman naar aanleiding van het laatste hoofdstuk uit Openbaringen staan daarover treffende dingen. In dit hoofdstuk neemt Johannes afscheid van de gemeente. Hoe doet hij dat? Hij voert de Heer telkens sprekend in, die zegt – en dat is tekenend voor de situatie waarin de gemeente verkeert – : *Zie, Ik kom spoedig*. De vertaling 'spoedig' suggereert iets anders dan er eigenlijk staat. Al heel snel denk je daarbij: snel wat de tijd betreft. Maar in het Grieks staat er het woordje *tachu* en dat wil zeggen: onverwacht, plotseling, met haast. In het Engels is het 'sudden', niet 'soon'. Dat wil zeggen: Hij kan elk ogenblik weer verschijnen, waarbij de vooronderstelling is, dat eens het ogenblik komt dat Hij voor altijd zal verschijnen. Dat zal ook weer *sudden* zijn, en dan is het voorgoed.

Welk *sudden* wij meemaken, doet er verder niet toe. Het kan het *sudden* zijn dat gepaard gaat met zijn definitieve komst, maar het is waarschijnlijker dat wij telkens situaties meemaken, waarin Hij zich even manifesteert zoals bij de Emmaüsgangers en bij Simon. Zo gaat dat de hele kerkgeschiedenis door. Met andere woorden: als de vraag zich voordoet hoe wij in de tijd leven, dan luidt het antwoord: vanuit dat centrum met het *sudden*!

Zoals hier kan Hij dus elk ogenblik komen, maar dan

onaangekondigd, ineens, terwijl je onderweg bent. Hoe leef je daarmee? Je moet Hem verwachten bij dag en bij nacht, thuis en op het werk, altijd en overal. De Heer komt en ineens is Hij er. *Zalig de dienaar die zo zijn Heer verwacht*, zegt de Heer zelf (Mattheüs 24 vers 46); *Zalig hij, die waakt ...* zegt Openbaringen (hoofdstuk 16 vers 15)

Het kan zijn dat dit eeuw in eeuw uit door blijft gaan. Maar desondanks leeft de Kerk bij: *De Heer is waarlijk opgestaan*. En soms manifesteert Hij zich. Vaak onverwacht net als bij de Emmaüsgangers. Soms in heel benarde omstandigheden, zoals dat in de oorlogsjaren wel eens het geval was. Wat de mensen toen overkwam, was zo erg dat het hun boven hun macht ging. Wie kan het aan te leven in een concentratiekamp? Wie kan verwerken dat je op een wrede manier verhoord wordt? En juist daar gebeurde het soms, dat Hij tastbaar aanwezig was. Daar zijn meerdere voorbeelden van te geven. Een ervan vind je in het boek van Floris Bakels *Nacht und Nebel*. Ineens was Hij er, waardoor de schrijver het vreselijke bestaan, dat hij en anderen daar leidden, weer aan kon.

Maar dat zijn zeldzame momenten. Meestal moeten we 'slechts' leven met de boodschap van Petrus: *De Heer is waarlijk opgestaan*. We leren te leven onder de regenboog van het spoedig, snel (*tachu*). Zo staan we in de geschiedenis en dat geldt alle dagen tot aan de voleinding.

Dr. W. Aalders/ dr. H. Klink

Bij de val van het kabinet Rutte

Op zaterdag 21 april viel het kabinet Rutte. Na anderhalf jaar kwam er een eind aan het avontuur dat CDA

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Drs. L.J. Geluk, Ds. J.K. Vlasblom, Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Dr. J.G. Barnhoorn, Dr. R. Fernhout, Drs. H.J. Lam en Dr. M. Verduin.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 25,50 per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen
Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

en VVD in het najaar van 2010 aangingen met de PVV van Geert Wilders. Na zeven weken van beraad in het Catshuis hield Wilders het voor gezien. Te elfder ure trok hij de stekker uit de samenwerking met het kabinet. Zijn vertrek kwam voor de onderhandelaars van het CDA en de VVD volkomen onverwacht. Grappenderwijs vertelde Haarsma Buma in een terugblik dat hij die dag *casual* gekleed was. Hij had niet gerekend op een persconferentie die in allerijl moest worden belegd. Per telefoon leidde hij zijn zoon door de klerenkast om aan te geven welk pak en welke stropdas de jongen zijn vader moest brengen, om goed gekleed bij de persconferentie te kunnen verschijnen. Zo weinig had men rekening gehouden met een breuk.

Het voorval is tekenend. Ondermeer voor de onbetrouwbaarheid van Geert Wilders, die zijn gedoogsteun van het kabinet op een cruciaal moment introk, ondanks de destijds gedane belofte dat hij een loyale

partner zou zijn, op wie men aan kon.

Op een cruciaal moment! Het Catshuis-overleg was er niet voor niets. Het hing nauw samen met de economische crisis waarin Europa en ook Nederland verkeert. Extra bezuinigingen bleken noodzakelijk om aan de begrotingsregels die Europa aan de landen van de EU stelt te voldoen. Die regels schrijven voor dat het begrotingstekort niet meer mag zijn dan 3% van het nationale inkomen.

Nu wil het geval dat Nederland zelf zich al jaren sterk gemaakt heeft voor een strikte naleving van deze regels. Minister Zalm heeft zijn collega-ministers dit indertijd keer op keer voor gehouden. De huidige minister van financiën, Jan Kees de Jager, hield onlangs de Grieken nog voor hoe je je begrotingsboekje op orde kon houden. Hij gaf aan dat zoiets betrekkelijk eenvoudig is. Je hebt kosten en uitgaven. Die moeten in balans zijn. Door op te tellen en af te trekken kun je erachter komen hoe je ervoor staat en hoe noodzakelijk ingrepen ofwel bezuinigingen zijn. Welnu, tijdens het Catshuis-overleg moest deze 'methode' toegepast worden op Nederland. Wilders ontrok zich daaraan.

Uit de persconferentie die na de breuk gegeven werd bleek zonneklaar dat hij zich daarmee onttrok aan de realiteit. Hij zei ondermeer dat hij weinig behoefte had om wat zijn vorige partners betreft te gaan zwartepieten. Ondertussen legde hij de zwartepiet voor de maatregelen die het kabinet voorstond bij Europa. De 3 % norm kwalificeerde hij als een dictaat van Brussel. Het tekent het anti-Europa sentiment waar hij op wil inspelen en dat hij ook in de afgelopen jaren steeds heeft aangewakkerd. Dat hij daarbij aan de realiteit voorbij gaat en opportunistisch bezig is, bleek onlangs nog uit het pleidooi dat hij voerde voor de herinvoering van de gulden. Het rapport dat hij publiceerde liet zien dat Nederland bij de herinvoering ervan erg gebaat zou zijn. Een doorrekening door het CPB toonde aan dat het tegendeel het geval is, iets wat iedereen verwachten kon. Het zal Wilders weinig uitmaken. Hij heeft zijn punt weer gemaakt en onrust gezaaid.

Wat hier geschetst wordt, is tekenend voor Wilders' hele optreden. Duidelijk is dat zijn manier van doen – de voorstellen die hij doet, de voorstelling van zaken die hij geeft en de stijl waarin hij dit doet – het aanzien van de politiek in Nederland schaadt. Het politieke bedrijf krijgt iets van straatvechterij. Niet alleen in het eigen land wordt het aanzien van de politiek geschaad. Dat is zeker ook het geval in het buitenland.

Conferentie op 2 juni a.s.

Zaterdag 2 juni a.s. zal DV de jaarlijkse conferentie van de 'Vrienden van dr. H.F. Kohlbrugge' plaatsvinden. De locatie is ook dit jaar de Grote Kerk in Vianen.

De conferentie begint om 10.30 en zal rond 16.00 worden afgerond. In de morgen zal prof. dr. W. Balke een referaat houden over *Theodorus Beza en zijn grote betekenis voor de kerk*. 's Middags zal dr. H. Klink een referaat houden over de vraag: *Herijking van de theologie? – wat prof. dr. Martin Heneghel en dr. W. Aalders ons met het oog op deze tijd te zeggen hebben*.

Graag nodigen wij u alvast uit voor deze conferentie! Er is weer gelegenheid om gebruik te maken van de broodmaaltijd. U kunt zich daarvoor opgeven bij mw. G.M. van Ommen-Middelkoop, Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen. Tel: 0529-456729.

E-mail: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

De kosten voor de broodmaaltijd zijn € 9,50. U wordt verzocht u op te geven voor **25 mei a.s.** In het volgende nummer van ons blad kunt u meer informatie verwachten.

Dat brengt me op het volgende: Was het avontuur dat de VVD en het CDA met hem aangingen (en dat naar nu blijkt voor 'slechts' anderhalf jaar) de prijs waard, die men ervoor heeft moeten betalen? Ik stelde dat de gedoogconstructie de beeldvorming van de Nederlandse politiek in het buitenland geen goed heeft gedaan. Steeds weer moesten politici zich verdedigen, vanwege uitlatingen van Wilders, die juist door die gedoogconstructie aan gewicht gewonnen had. Recent nog betrof dit het meldpunt voor overlast van Oost-Europeanen. Dit werd vooral in Polen, dat binnen de EU steeds belangrijker wordt, hoog opgenomen. Het betrof ook de opmerkingen die hij zich enkele weken geleden veroorloofde aan het adres van de Turkse president Gül, aan wie uitgelegd moest worden dat de PVV weliswaar gedoogpartner was, maar niet namens de regering sprak. Men hield hem daarnaast voor dat er in Nederland vrijheid van meningsuiting is etc. Ondanks het feit dat dit formeel waar was, begreep iedereen dat de premier en de ministers, evenals het CDA en de VVD, zich op deze manier 'verdedigden' omdat ze de PVV nodig hadden. Ze deden het dus uit eigenbelang. En daarmee ontkwamen ze niet aan de 'smei' die de uitlatingen van Wilders teweeg brachten.

Dat laatste geldt zeker het CDA. Vooral die partij heeft de samenwerking met Wilders schade berokkend. De peilingen wijzen uit dat het CDA wat de kiezersgunst betreft een absoluut dieptepunt heeft bereikt. Als er nu verkiezingen zouden worden gehouden is de partij geen schaduw meer van wat hij ooit was.

Dit ligt mede aan de manier waarop de gedoogconstructie met de PVV tot stand is gekomen. Die verdient op zijn zachtst gezegd geen schoonheidsprijs. Degenen die toen waarschuwden tegen samenwerking met de PVV hebben achteraf gelijk gekregen. Zij hielden de partij voor dat Wilders een onbetrouwbare partner zou zijn. Samenwerking zou de partij alleen maar affreuk doen. Dat hing vooral samen met één ding: zijn populisme. Niet alles wat hij zei, was verkeerd, maar met zijn stijl van optreden ondermijnde hij en bouwde hij niet op. Als ik me niet vergis, werden deze stemmen op harde of langs diplomatiekere weg gesmoord of genegeerd. Dat heeft het CDA geen goed gedaan. Dat is triest, omdat Nederland aan niets zo'n behoefte heeft als aan een authentiek christelijke partij, van waaruit in een christelijke geest het land gediend wordt.

Het is te wensen dat het CDA deze allure weer terugkrijgt. Of dat op korte termijn zal gebeuren? De partij staat wat dat betreft min of meer op een tweespong. Men kan op zoek gaan naar een charismatische leider, die het volk kan aanspreken. Het huidige politieke klimaat vraagt als het ware om een dergelijke figuur. Geen partij die er in de tv-democratie en in de huidige politieke cultuur aan ontkomt om zo iemand te zoeken. Het voorbeeld van de PvdA bewijst het. De wat grijze Cohen moest plaats maken voor de flamboyante Samson. Visie en ervaring doen er minder toe dan charisma en 'gebektheid'. Een feit blijft echter dat in een tijd van economische neergang en van mondiale veranderingen (denk aan de opkomst van Oost-Aziatische economieën) staatsmanschap vereist is. Een charismatische figuur kan een poosje de aandacht trekken en hoop wekken, in de praktijk blijken spoedig zijn tekortkomingen. En die praktijk is weerbarstig. Dat het volk eerlijk voor te houden en met beleid te werk te gaan, is een van de taken van een goed politicus.

De laatste nummers besteedde ik aandacht aan het boek van Slezák *Was Europa den Griechen verdankt*. Een van de lessen die we van een van de grootste Grieken, Plato, kunnen leren is het volgende. In zijn beroemde boek de *Politeia* vergelijkt hij de staat met een schip. Het schip kiest het ruime sop en moet over de wereldzeeën varen. Op het schip bevindt zich naast de stuurman ook 'lager personeel', waaronder

de matrozen. Stel je voor zegt Plato dat zij aan het muiten slaan en het werk van de stuurman overnemen en gaan beslissen over de koers die het schip moet varen. De kunde van de stuurman, die op de winden en op de sterren let en zijn koers daarvan af laat hangen, beschouwen ze als overbodig. Zolang het mooi weer is, lijkt er weinig aan de hand. Totdat er een storm opsteekt, aldus Plato. Dan zijn de gevolgen niet te overzien.

Het is een eenvoudig beeld, maar m.i. van toepassing op Nederland. Jaren ging het economisch goed. De wind zat in de goede hoek, van storm was geen sprake. Een goede stuurman leek overbodig, kreeg ook weinig waardering. Men raakte verwend. Nu begint het te stormen. Kiest men in zo'n geval voor populisme of is er nog iets over van het besef dat kunde, ervaring en verantwoordelijkheidsbesef vereist zijn om het schip de juiste koers te laten houden? En vooral: zijn er politici die de koers kunnen bepalen doordat zij de vaste stand van de sterren kennen? Zijn er politici die in staat zijn iets in het oog te houden van wat vast staat en oriëntatie biedt – het eeuwige, ofwel God, als 'de norm van alle dingen'. Dat bedoelde Plato. Het christelijke geloof heeft na Plato nadere invulling gegeven aan wat hij al bedoelde. Die invulling in de lijn van de christelijke traditie weer actueel en vruchtbaar te maken, kon wel eens van heel grote betekenis zijn. Het zou een zegen zijn als vanuit de theologie de bouwstenen daarvoor geleverd konden worden.

Om bij Plato te blijven: toen hij inzag dat de stadsstaat Athene ten prooi viel aan populisme, stichtte hij zijn Academie. Zijn leerlingen zag hij als een soort 'restgemeente', die na een gedegen opleiding misschien in staat zouden zijn om in andere tijden die wellicht zouden aanbreken Athene en de wereld van dienst te zijn. Het zou mijns inziens goed zijn als het CDA nu, evenals in de jaren negentig tijdens de crisis die de verkiezingsnederlaag na de kabinetten Lubbers teweeg bracht, zou investeren in jongeren, die het hart op de goede plaats hebben en die in staat zijn om, geholpen door anderen, een christelijke visie te ontwikkelen op de huidige veranderende wereld.

Met dat laatste bedoel ik jonge mensen die betrokken en leergierig zijn, vooral ook jongeren voor wie roepingsbesef belangrijker is dan eigenbelang en 'macht'. Dergelijke mensen zijn niet dik gezaaid. Plato geeft in zijn *Politeia* al aan dat macht en alles wat ermee samenhangt zo snel corrupteert dat naast een goede opleiding er vooral een 'goddelijke beschikking' nodig is, om iemand daarvoor te bewaren. Luther spreekt in dit opzicht van 'Wundermänner'. Voor Plato

was Socrates in dit opzicht een lichtend voorbeeld. Wij hebben de Bijbel en de christelijke traditie, waarin ook voor vandaag de bouwstenen te vinden zijn voor een dergelijke oriëntatie. Vergis ik me niet dan zijn het juist recente studies van gerenommeerde theologen als Martin Hengel, die in dat opzicht veel kunnen beteke-

nen! Het is van grote betekenis onze jonge mensen daarmee in aanraking te brengen! Op dit punt valt een wereld te winnen.

H. Klink, Hoornaar

Om de ziel van het kind

Het Wartburg College, een reformatorische scholengemeenschap in Rotterdam, organiseerde onlangs voor zijn leerlingen een discussiebijeenkomst over 'de vrijheid van geloof in een seculiere samenleving'. Die vrijheid vond tijdens dit debat een geharnast verdediger in de persoon van Eddy Bilder, CDA'er, oud-lid van de Tweede Kamer, tegenwoordig burgemeester van Zwartewaterland. Maar diezelfde vrijheid (de klassieke vrijheden van geloof, vereniging en onderwijs) werd scherp aangevallen door een liberaal, de VVD'er Patrick van Schie, directeur van het wetenschappelijk bureau voor deze partij.

Dat is niet zo heel erg vreemd. Binnen de VVD is er een vleugel die het liefst een seculiere eenheid aan de Nederlandse samenleving zou opleggen, en die om die reden o.a. een tegenstander van christelijk onderwijs is. Opvallend en verontrustend is de argumentatie die Van Schie gebruikte. Hij betoogde dat wat hem en de zijnen betreft het recht van ouders om een eigen school te stichten niet zo belangrijk is. Dat is vreemd want dat recht is vastgelegd in onze Grondwet (art. 23), alhoewel de tekst van de Grondwet natuurlijk niet boven alle kritiek en verbetering verheven is en iemand het natuurlijk oneens kan zijn met een bepaalde passage uit die Grondwet. Wat voor Van Schie veel zwaarder weegt, is de vrijheid van het kind om in een niet-ideologische omgeving op te groeien. Daarmee bedoelt hij dat ouders (inclusief school en kerk) een kind bij de opvoeding geen bepaalde levensbeschouwing mogen opdringen. Zij moeten hun kind in alles vrij laten en het op een bepaalde leeftijd zelf laten kiezen. Christelijke scholen zijn daarom uit den boze want daar krijgen kinderen een expliciet christelijke opvoeding en krijgen zij dus een duidelijke levensbeschouwing 'opgedrongen'.

Een dergelijke opvatting lijkt mij een teken aan de wand. Voorspellingen zijn altijd moeilijk, vooral vooraf. De politieke discussie zal de komende jaren ongetwijfeld vooral in het teken van de economische crisis staan. Maar daarnaast is er een thema waarvan ik denk dat het in de komende tijd een belangrijke rol gaat spelen in de maatschappelijke en politieke discus-

sies in Nederland. En dat is het kind.

Een eerste teken was de prille discussie, vorig jaar voorjaar en zomer, over de rituele slacht en de besnijdenis. Eerst verscheen er een wat wild opiniestuk in *de Volkskrant*, geschreven door een voormalig fractiemedewerker van de VVD. De teneur van dat artikel was dat we nu eindelijk het barbaarse ritueel van de onverdoofde slacht hadden afgeschaft (dachten we toen nog) en dat we dan nu maar gelijk moesten doorpakken en de barbarij van de jongensbesnijdenis moesten verbieden.

Opmerkelijk genoeg kreeg dat stuk een vervolg in een opinieartikel van het artsengenootschap KNMG in *Trouw*, waarin eveneens de afschaffing van de jongensbesnijdenis werd bepleit. Het opmerkelijkst was de argumentatie. Het verbod moet er niet alleen komen omdat besnijdenis een fysieke verminking is, maar ook omdat die in strijd is met de rechten van het kind (zoals vastgelegd in het kinderrechtenverdrag van de Verenigde Naties). Wie heeft het recht, welke vader of moeder, welke kerk heeft het recht om een kind vanaf de geboorte een identiteit op te leggen die dat kind levenslang met zich meedraagt en waarvoor het zelf niet heeft gekozen? (Uit een artikel in de *Jerusalem Post* van begin dit jaar wordt duidelijk dat leden van de Knesseth zich zorgen maken over de dreigende verboden op de rituele slacht en de besnijdenis in Europa).

De kwestie wat volwassenen met kinderen kunnen doen en ze kunnen aandoen, heeft natuurlijk een gruwelijke urgentie gekregen door de weerzinwekkende ontucht in sommige delen van de Rooms-Katholieke Kerk. Hoe kwetsbaar zijn kinderen! Waar zijn zij eigenlijk nog veilig?

In een vraaggesprek met Antoine Bodar, eind vorig jaar uitgezonden, vertelde tv-presentator Paul Witteman waarom hij afscheid van zijn roomse jeugd heeft genomen. Op een gegeven moment maakte Witteman zich boos over dingen die in de naam van God in de dagelijkse praktijk gebeuren. Bodar dacht toen dat hij het over het seksueel misbruik had. Maar nee, zei Witteman, 'ik bedoel dat kinderen vanaf hun zesde jaar

worden volgestampt met ideeën, met de catechismus. We weten allemaal hoe dat later doorwerkt. Juist op die jonge leeftijd word je volgestampt met ideeën over God. Met plaatjes van een mooie man met lange haren of een heel lieve Maria die als moeder is afgebeeld. In mijn ogen krijg je dan een heel verwrongen beeld van hoe het leven, hoe de onderlinge menselijke verhoudingen in elkaar zitten. Daar heb ik later last van gehad. Ik vind dat je moet oppassen met kinderen, ze moeten zich in vrijheid kunnen ontwikkelen.'

Vergis ik mij als ik vermoed dat deze manier van denken, denken vanuit het recht van het kind op de keuze voor een eigen identiteit de komende jaren steeds meer zal worden ingebracht tegen de vrijheid van de religieuze opvoeding? Komt er een conflict om de ziel van het kind?

In een liberale opvoeding kies je zelf en kies je voor jezelf. Je hoeft nergens dankbaar voor te zijn en

je nergens voor te schamen. In een christelijke opvoeding gaat het om de ziel van het kind dat tot het kwade geneigd is en dus moet leren dat er wel heel veel is om dankbaar voor te zijn en ook heel veel om je voor te schamen. De opvoeding is er om de ziel in te wijden in de liefde tot God, karakter en geweten te vormen, gematigdheid, wijsheid, zelfbeheersing bij te brengen.

In de christelijke traditie is hier prachtig over geschreven, door fijnzinnige geesten als F. W. Foerster en W. Aalders bijvoorbeeld. Maar hoe overtuigend is dat verhaal in een situatie waarin liberalen zich sterk maken voor de rechten van het kind tegenover een kerk die in sommige gevallen kinderzielen heeft verwoest?

B.J. Spruyt, Gouda

Drie vrouwen uit de kring rond Kohlbrugge (VII)

Contacten met Kohlbrugge

Tussen 1840 en 1866 hebben Kohlbrugge en Steven de Clercq vaak met elkaar gecorrespondeerd. In 1841, na het verlies van Carolientje en van Willem, die maar vijf dagen leefde, vraagt De Clercq zich af: "hebben wij er goed aan gedaan, Maria te laten inenten?" Kohlbrugge reageert in een brief, waarin hij scherp en indringend niet zozeer de vaccinatie op zichzelf als wel de verkeerde houding tot God aanwijst als oorzaak van Stevens onzekerheid. In tal van brieven toont Kohlbrugge veel belangstelling voor het gezin van De Clercq en in het bijzonder voor diens dochter Maria. Hij informeert dikwijls naar haar gezondheid en bij het ouder worden naar haar studieresultaten. Nu en dan vraagt De Clercq Kohlbrugge om advies voor haar opvoeding en ontwikkeling. Al spoedig heeft hij ontdekt dat zijn dochter snel van begrip is en een zeer sterk geheugen heeft.

Kohlbrugge, sinds 1846 predikant in Elberfeld, wordt zelf Maria's leermeester. In een brief van 15 juli 1850 aan Steven de Clercq schrijft hij over de door Maria af te leggen geloofsbelijdenis (op 20 november van dat jaar zal zij namelijk zestien worden). "Ik zal te zijner tijd uwe Maria in het Hollandsch ondervragen. Alle de texten behoeft zij evenwel niet van buiten te leren, zoo dit haar bezwaren zoude. Die texten zijn voor oud en jong en altijd te houden in verband met de waarheden, die men voor zich heeft. De huisvader moet hierin weten wat zijn kind dragen kan. De propheeten evenwel en dergelijke dienen de kinderen te

kunnen aanwijzen met den Bijbel in de hand, hetzelfde geldt omtrent vele texten, aangehaald bij de tien woorden der wet."¹ In augustus 1851 heeft Maria in Elberfeld geloofsbelijdenis afgelegd, samen met onder anderen Kohlbrugges dochter Anna. Maria kon goed opschieten met Antje, die anderhalf jaar jonger was. Bekend is dat Maria al in 1846 op elfjarige leeftijd met haar correspondeerde. In 1851 heeft zij enige tijd bij de familie Kohlbrugge geloged. In een brief van 30 mei 1851 aan Johannes Wichelhaus schrijft de Elberfelder pastor: "Anna hat jetzt eine 16 jährige Tochter von De Clercq bei sich, die sehr gut französisch spricht, auch alles Englische versteht." En in een brief van 26 augustus 1851 laat Kohlbrugge weten: "Unsere Anna war mit noch fünf andere Mädchen um und um beschlagen, das Bekenntnis der Lehre des Heils abzulegen."² Blijkbaar kwamen de meisjes, onder wie Maria de Clercq, goed beslagen ten ijs, toen ze in het openbaar voor de gemeente belijdenis van het geloof aflegden. Kohlbrugge schrijft dat ook aan zijn vriend Matthijs Westendorp in een brief, gedagtekend 28 augustus 1851. Hij dankt hem voor zijn "hartebede bij gelegenheid der aanneming van onze Ant" en vervolgt dan "Ik had met haar nog andere meisjes, die allen even goed gefundeerd waren. Marie de Clercq had ook heel goed geleerd - de kerk was nog al bezet"³

Ter gelegenheid van Maria's openbare belijdenis maakte Kohlbrugge voor haar het volgende gedicht, gedateerd 23 augustus 1851:

Tot God bekeerd
 Van Hem geleerd
 't Verstand zag scherp den weg die door de diepte gaat
 En zoo naar boven leidt - welaan, dien weg betreden!
 De goede keus gedaan - geen rust in d'ijdelheden!
 Geef hart en hand aan Hem, die vrijkoopt met Zijn
 bloed!
 Zoo daal Zijn goede Geest in 't maagdelijk gemoed,
 Vervul het tegen zonde en dood met Heilgenaden
 En leer de lust van 't vleesch ten einde toe versmaden.
 't Heeft in den Heer zijn kracht wat in geloove staat,
 Ja, 't draagt de zege weg wat zich op 't Woord
 verlaat.⁴

Blijkens een brief van Kohlbrugge aan Steven de Clercq van oktober 1851 vertoefde Maria toen nog steeds in Elberfeld. "Wat is uw Maria een knappe dochter" schrijft Kohlbrugge. "Wij oefenen ons dapper in het fransch en engelsch spreken. Met Antje gaat het heel goed. 't Schijnt voor beiden een geluk te zijn dat zij bij elkander zijn."

Maria bezat een goed taalgevoel, zodat zij haar vader kon helpen bij de vertaling van Kohlbrugges Duitse preken in goed Nederlands. Kohlbrugge is in een brief van 15 januari 1856 aan De Clercq vol lof over diens dochter, die zo nuttig is voor des Heren gemeente in Nederland door de leerredenen zó te verschaffen dat ze "gekuischt en correct van taal en spelling" zijn.

Er is ook correspondentie tussen Kohlbrugge en Maria de Clercq bewaard gebleven. Zo is er een brief van januari 1858, waarin Maria vraagt, hoe zij moet handelen als er in haar nabijheid gevloekt wordt. Kohlbrugge antwoordt, dat het goed is "tijd en wijze te weten, van een goede gelegenheid in den omgang gebruik te maken, en dan in ootmoedigheid en liefderijk."

In 1862 vormt een opstel van Maria over de opstanding der doden de aanleiding tot een briefwisseling tussen haar en Kohlbrugge. Zij schreef een betoog over de opstanding van het lichaam, waarin ze in eigen woorden beschouwingen van Kohlbrugge over 1 Corinthe 15 tot een geheel samenvoegde. Na ontvangst van Maria's pennenvrucht reageert Kohlbrugge enthousiast. Hij heeft het betoog tweemaal aandachtig gelezen en beoordeelt het als een onberis-

pelijk werkstuk, bevattelijk voor iedereen. Desgevraagd is hij bereid het uit te geven geschrift van een voorrede te voorzien. Maria's vader voelde er niet voor, dat haar naam als schrijfster bekend zou worden, maar volgens Kohlbrugge moest het publiek weten "dat het van eene jonge vrouwelijke hand komt". Op zijn voorstel is het boekje uitgegeven onder de titel, ontleend aan Handelingen 26: 8: *Wat? wordt het bij ulieden ongeloofelijk geoordeeld, dat God de dooden opwekt? Betoog over I Korinthe XV, uit de geschriften van Doctor in de Godgeleerdheid, opge- maakt door eene zijner jongere leerlingen.* Het verscheen geheel anoniem, omdat Kohlbrugge, die aan Maria's betoog van 54 bladzijden een voorrede van 14 bladzijden liet voorafgaan, zelf zijn naam ook niet genoemd wilde hebben. De uitgever was M.J. Mensing te Rotterdam.⁵ Naar deze stad was het gezin De Clercq in 1854 verhuisd, omdat het niet goed ging met de Amsterdamse firma.

In een aantal gevallen beantwoordt Kohlbrugge vragen van Maria over de uitleg van diverse Bijbelteksten, bijvoorbeeld in een brief van 29 januari 1864. Aan het slot van deze brief volgen dan nog enkele persoonlijke opmerkingen. Kohlbrugge, die blijkbaar beducht is dat Maria soms niet weet hoe ze haar tijd moet vullen, geeft haar een tip: "Maar lieve, ik hoop toch dat gij niet ledige tijd teveel hebt, laat ik u anders op de bezigheid van Tabitha wijzen - brei dan liever rokken of rokjes, of kousen voor de broers."

M. den Admirant, 'sGravenhage

Noten

- 1 Kohlbrugge en Maria de Clercq, een innige vriendschap, een samenvatting van hun correspondentie gelezen en bijeengebracht door drs. ir. W.C. Meeuse, Zoetermeer 2005, blz. 23, 24.
- 2 Briefe von Dr. H.F. Kohlbrügge an Johannes Wichelhaus, herausgegeben von J.J. Langen, Elberfeld 1911, S. 103, 104.
- 3 Ds. J.K. Vlasblom, Kohlbrugge en Westendorp, een levenslange vriendschap 2, Zoetermeer 2006, blz. 112.
- 4 Dr. K. Groot, Kohlbrugge in en uit zijn gedichten, Wageningen 1953, blz. 13.
- 5 Op initiatief van de "Vereeniging tot Uitgave van Gereformeerde Geschriften" werd het boekje van Maria de Clercq in 1996 heruitgegeven onder de titel: *Is het ongeloofelijk dat God de dooden opwekt?*

Een uniek dagboek

Het is al weer geruime tijd geleden, dat bij Uitgeverij Groen in Heerenveen het *Dagboek Vroege Kerk* van

de hand van Dr. M.A. van Willigen is verschenen.¹ Geen dagboek in de gebruikelijke zin van het woord.

In de loop der jaren zijn er veel dagboeken verschenen, waarvan er echter slechts weinige hun tijd overleefd hebben. Het merendeel behoorde tot het soort, waarvan er dertien in een dozijn gaan. Van het boek van Van Willigen kan men dit echter niet zeggen. Integendeel zelfs. Het draagt een uitzonderlijk karakter, doordat het ons fragmenten voorschotelt van een twaalftal preken, afkomstig van vier vroeg-christelijke schrijvers, t.w.: Ambrosius van Milaan (339 – 397), Aurelius Augustinus (354 – 430), Eusebius van Caesarea (263 - 339?) en Johannes Chrysostomus (344 - 407), - gerenommeerde auteurs, die in de theologische ontwikkeling van het vroege christendom een grote rol hebben gespeeld. Achtereenvolgens komen de psalmen 1 t/m 8, psalm 22 en de psalmen 25 t/m 27 aan de orde.

De preken over de psalmen 3, 6, 7, 8, 22, 26 en 27 zijn van Augustinus. Van Ambrosius is de preek over psalm 1. De preken over psalm 2 en 25 zijn van Eusebius, die over de psalmen 4 en 5 van Chrysostomus. De preken van Ambrosius en Augustinus stammen uit de Alexandrijnse (Latijnse) traditie, die van Eusebius en Chrysostomus uit de Antiocheense (Griekse) traditie.

Elk preek-fragment is van een korte toelichting voorzien, zodat de lezer direct begrijpt, waarover het gaat, terwijl er ook, ter verduidelijking van een en ander, steeds een Bijbelgedeelte wordt aangegeven, dat met de behandelde stof min of meer overeenkomt.

De uitgave van het *Dagboek Vroege Kerk* staat niet op zichzelf. Van Willigen, die in 2008 promoveerde op een proefschrift over de bijbeluitlegging van de kerkvader Ambrosius, is de geestelijke vader van de *Stichting Bijbeluitleg Vroege Kerk*, die in hetzelfde jaar van de grond is gekomen. Met deze stichting beoogt hij "de actuele boodschap van de kerkvaders meer aandacht te geven" door de "vergeten schatten", die zij hebben nagelaten, te ontsluiten.

De doelgroep, waarop Van Willigen zich richt, is breed-oecumenisch. Daar de kerkvaders "het fundament onder zowel de rooms-katholieke als de protestantse theologie" vormen, wil hij met zijn publicaties zowel protestanten als rooms-katholieken bereiken. "Met mijn werk", zo zegt hij, "wil ik bijdragen aan de bewustwording van de ongedeelde traditie waarin de kerkvaders staan. (...) Hopelijk zullen beide tradities nog meer dan nu wellicht het geval is, gaan beseffen dat onze enige redding en ons enige behoud is gelegen in IXTHYS: in Jezus Christus, de Zoon van God,

onze Verlosser. Niet meer en niet minder". Een pleidooi voor kerkelijke eenheid dus, mag men wel zeggen. Een pleidooi overigens, dat niet uit de lucht komt vallen. Het is zonneklaar, dat Van Willigen de kerkvaders achter zich heeft staan.

Het is mij een waar genoegen het *Dagboek Vroege Kerk* in onze lezerskring te introduceren. Laat men vooral niet denken, dat we hier met "voer voor theologen" te maken hebben. Het tegendeel is het geval. Het boek heeft een veel wijder actieradius. Ooit heeft mijn leermeester Prof. van Ruler mij voorgehouden, dat er na de Vroege Kerk goed beschouwd niet zo heel veel nieuws te berde is gebracht. Een opmerking, die, als zoveel andere *oneliners* van deze onvergetelijke theoloog, ons aan het denken moet zetten. Nu is denken, helaas ook onder kerkgangers, zeker in onze dagen, bepaald geen populaire bezigheid. Denken is als graven, delven. Tot dit graven worden wij door een boek als dat van Van Willigen krachtig aangespoord: een oproep om te "graven naar het goud van de Vroege Kerk". Kerkvaders als Ambrosius, Augustinus, Eusebius en Chrysostomus (Guldemon!) hebben ons inderdaad grote schatten nagelaten. Het is dan ook een verheugend verschijnsel, dat er de laatste decennia veel werk verzet wordt om publicaties van vroeg-christelijke auteurs de bekendheid te geven, die zij verdienen. Vooral Uitgeverij Damon in het Brabantse Budel heeft zich hierbij onderscheiden. Zij heeft in de afgelopen jaren een groot aantal vertalingen van oud-christelijke geschriften op de markt gebracht, waarvan er verscheidene in ons blad besproken zijn. Het stemt tot dankbaarheid, dat ook Uitgeverij Groen in dezen haar steentje heeft bijgedragen door het schitterend uitgevoerde *Dagboek Vroege Kerk* het licht te doen zien.

Voor elke dag een stukje van een boeiende preek. Is dat niet teveel van het goede in een tijd, waarin het vooral "leuk" moet zijn in de kerk? De kerkganger, die nog diepgang van leven kent, weet wel beter. Met dankbaarheid neemt hij kennis van wat ons in dit waardevolle boek geschonken wordt. En daarom: "Neem en lees!" U zult er ongetwijfeld wèl bij varen.

J.G. Barnhoorn, Nunspeet

Noot

- 1 M.A. van Willigen, *Dagboek Vroege Kerk*. Uitg. Groen (Heerenveen). Aantal 377 blz. Prijs € 24,95. ISBN 978 90 582 9992 5.